

panyol edebiyatı okuttu ve ayrıca Harvard, Cornell, Columbia, Washington, Ohio, Berkeley ve San Fransisco üniversitelerinde birçok konferans verdi. 1936'da başlayan İspanya iç savaşı sebebiyle bir süre, Granada'daki Escuela de Estudios Árabes'in müdürlüğünü yapmasının dışında ilmi çalışmalarından çok savaşın ortaya çıkardığı güncel meselelerle uğraşmak zorunda kaldı. 1938'de Stanford Üniversitesi'nde ders vermek üzere yeniden Amerika Birleşik Devletleri'ne gittiysse de iç savaşın sona ermesiyle birlikte ülkesine döndü ve Madrid Üniversitesi'ndeki hocalığına tekrar başladı. Bu arada *Revista del Archivo, Biblioteca y Museo del Ayuntamiento de Madrid* dergisinin yöneticiliğini de yürüttü. 1939 yılında ilmi faaliyetlerinin yanı sıra Madrid Belediyesi bünyesinde idarecilik görevi üstlendi ve bu görevi 1946'ya kadar sürdürdü. 1940 yılında, kendisini daha önce çalışmalarından dolayı iki defa ödüllendiren İspanyol Kraliyet Akademisi'ne üye seçildi. İç savaşa kadar şarkiyat ve İspanyol edebiyatı çalışmalarını birlikte götürmüş olan Gonzáles Palencia, bu tarihten sonra ikincisine daha fazla eğilerek şarkiyatla ilgili çalışmalarını hemen hemen sadece başka araştırmacılar tarafından yazılan eserlerin tanıtılması ve bazı dokümanların neşriyle sınırlamıştır.

Eserleri. Gonzáles Palencia'nın kitap, makale ve kitap tanıtma yazısı şeklinde 340'ı bulan yayınları arasında, yukarıda zikredilenlerin dışında kalan şarkiyatla ilgili kitaplarının en önemlileri şunlardır: 1. *Historia de la España musulmana* (Madrid 1925). Her seviyeden okuyucu dikkate alınarak hazırlanmış, Endülüs İslâm medeniyeti hakkında oldukça objektif tesbitler ihtiva eden bir çalışmadır. 2. *Los Mozárabes de Toledo en los siglos XII y XIII* (I-IV, Madrid 1926-1930). İslâm kültürünün tesiri altında kalarak Araplaşan Toledolu hristiyanların (müsta'rib*) dinî ve içtimai hayatını konu edinen ve tamamen arşiv belgelerine dayanılarak hazırlanan önemli bir eserdir. 3. *Historia de la literatura árabe española* (Madrid 1928). Genel mahiyette hazırlanmış bir Endülüs Arap edebiyatı tarihi olup Hüseyin Mü'nî tarafından Arapça'ya çevrilmiştir (Kahire 1955). 4. *Catálogo de las ciencias de Alfarabi* (Madrid 1932). Fârâbî'nin *İhşâ'ü'l-'ulûm* adlı eserinin İspanyolca

tercümesiyle birlikte gerçekleştirilmiş neşridir. 5. *Ibn Tufayl: El Filosofo autodidacto* (Madrid 1934). 6. *Moros y Cristianos en al España musulmana* (Madrid 1945). İslâm ve Batı, İspanyol halkı ve kültürü üzerinde İslâm'ın izleri, Fârâbî'nin ilimleri tasnifi, XII-XIII. yüzyıllarda Tuleytula (Toledo) gibi konuları ihtiva eden bir makaleler mecmuasıdır (eserlerinin tam listesi için bk. *Al-Andalus*, XIV/2, s. XIII-XXV).

BİBLİYOGRAFYA :

A. González Palencia, *Tārḥu'l-fikri'l-Endelüsî* (trc. Hüseyin Mü'nîs), Kahire 1955, s. V-IX; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşriḳûn*, Kahire 1980, II, 201-202; Mişâl Cühâ, *ed-Dirâsâtü'l-'Arabîyye ve'l-İslâmîyye fî 'Urûbbâ*, Beyrut 1982, s. 139-140; E. Garcia Gómez, "Don Ángel González Palencia (1889-1949)", *Al-Andalus*, XIV/2, Madrid 1949, s. I-XI; "Extracto de la bibliografía de Don Ángel González Palencia", a.e., XIII-XXV (1948-73).

MEHMET ÖZDEMİR

GORDLEVSKI, Vladimir Aleksandroviç (1876-1956)

Rus Türkologu.

Rus işgali altında bulunan Finlandiya'nın Sveaborg kasabasında doğdu. Helsingfors'ta (Helsinki) liseyi bitirdikten sonra Moskova'ya giderek Sovyetler döneminde adı Moskova Doğu Araştırmaları Enstitüsü olarak değiştirilen Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü'ne girdi (1895-1899); arkasından Moskova Üniversitesi Tarih ve Filoloji Fakültesi'nde okudu. 1904 yılında buradan da mezun olarak Anadolu ve Suriye'de iki yıl süren bir araştırma gezisine çıktı. Bu geziden sonra Fransa'ya gidip Paris'te Collège de France'da ve Sorbonne Üniversitesi'nde literatür çalışması yaptı. 1907'de Moskova'ya döndü ve Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü'nde Türk dili ve edebiyatı okutmaya başladı.

1949 yılından itibaren Rus İlimler Akademisi'nin asil üyesi olan Gordlevski, geniş bir ilgi alanına sahip bulunmakla birlikte daha çok Türkler'in dili, edebiyatı, folkloru, etnografyası ve tarihi üzerine yazmıştır. Tanınmış Rus Arabisti Kratschkovski ondan "değerli Osmanlı uzmanımız" diye söz eder ve kendisinin araştırmalarında Arapça kaynakları çok sistemli biçimde kullandığını, birkaç çalışmasının da doğrudan doğruya Arabiyat alanında olduğunu belirtir. Bunlardan,

özellikle Şam'da söylenen Arap atasözleri üzerine kaleme aldığı "Arabiskija poslovicy zapisannyja v Damaskje" başlıklı makalesi (*Drevnostji Vostočnyja*, IV/1 [Moskva 1912], s. 9 vd.) büyük bir önem taşımaktadır.

Tarihçi E. Werner, Gordlevski'nin eserlerini değerlendirirken Sovyet Türkolojisi'nin ve Osmanlı araştırmalarının onunla Barthold'un eserleri üzerine kurulup geliştiğini söyler. Gordlevski'nin kitap halinde çıkmış önemli araştırmalarının başında *Gosudortsvo seldžhukidov malo-ajii* (Moskva 1941) adlı eseri gelir. Türk tarihi açısından büyük bir değere sahip olan kitap Azer Yaran tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (*Anadolu Selçuklu Devleti*, Ankara 1988). Zeki Velidi Toğan, kitabın Anadolu Selçukluları üzerine kaleme alınmış önemli bir eser olduğunu söyler; fakat Gordlevski'yi olayları sınıf mücadeleleri açısından (Marksist açıdan) incelediği için eleştirir (*Tarihçe Usûl*, s. 116). Sorbonne Üniversitesi'nin tanınmış tarihçilerinden Claude Cahen de yazarın gerçek bilim adamı kişiliğini vurgulamakla birlikte eserin artık bazı yönlerden yetersiz kaldığını belirtir. Gordlevski'nin Türk dili ve edebiyatı alanında yayımlanmış iki kitabı bulunmaktadır: *Očerki po novoj osmanskoj literaturje* (yeni Osmanlı edebiyatı üzerine araştırmalar, Moskva 1912), *Grammatika tureckogo jazyka* (Türk dili grameri, Moskva 1928). Bunlardan özellikle ikincisi, Türk grameri alanına olduğu kadar Türk lehçelerinin yazımı alanına da yaptığı katkılar sebebiyle literatürde seçkin bir yere sahiptir. Müellif ayrıca Mualim Nâci'nin *Ömer'in Çocukluğu* adlı eserini Rusça'ya çevirmiştir. Ölümünden sonra, Türkoloji'nin çeşitli dallarında yazdığı ilmi makale ve inceleme yazılarının en önemlileri *Izbranniye sočinenija* (seçilmiş eserler) adı altında dört ciltlik bir külliyyat halinde yayımlanmıştır. Eserin I. cildi (Moskva-Leningrad 1960) tarih, II. cildi (1961) dil ve edebiyat, III. cildi (1962) kültür tarihi, IV. cildi (1968) etnografya ve müteferrik konular üzerinedir.

Gordlevski Moskova Üniversitesi'nde güçlü bir Türkoloji ekolü kurmuş ve bu ilmin her dalında eser verdiği gibi pek çok değerli ilim adamı yetiştirmiştir. Talebeleri ve meslektaşları onun yetmiş beşinci yaş günü için bir armağan kitabı yayımlamışlardır (V. A. Gordlevskonu-

kego semidesjatipjatiletiju. Sbornik statej, Moskva 1959).

BİBLİYOGRAFYA :

I. J. Kratschkowski, *Die Russische Arabistik*, Leipzig 1957, s. 165, 258, 278, 283; J. Sauvaget, *Introduction to the History of the Muslim East*, Berkeley-Los Angeles 1965, s. 158; Cl. Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, London 1968, s. 443-444; *Sovyet Türkologlarının Türk Edebiyatı İncelemeleri* (trc. Tatyana Moran — Yürdanur Salman), İstanbul 1980, s. 273; Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul*, İstanbul 1985, s. 116; E. Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlılar (1300-1481)* (trc. Orhan Esen — Yılmaz Öner), İstanbul 1986, s. 15; Th. Menzel, "Russische Arbeiten über türkische Literatur und Folkloristik", *Isl*, IV (1913), s. 123-136; I. Melikoff-Sayar, "Gordlevski's The Empire of the Selçuqids of Asia Minor", *JNES*, sy. 10 (1951), s. 268-280; Türkçaya Ataöv, "Sovyetler Birliğinde Türkoloji Çalışmaları", *SBFD*, XXVII/1 (1972), s. 25-52; "Gordlevskiy", *TA*, XVII, 438; "Gordlevskiy", *TDEA*, III, 345.

TURGUT AKPINAR

GOSPODARLIK

**Balkanlar'da
Osmanlı hâkimiyeti devrinde
idarecilik, toprak ağalığı anlamında
kullanılan bir unvan ve müesseses.**

Eski Slovence'den gelen ve "efendi, bey" anlamında olan **gospodar** kelimesi, Osmanlı idaresinde iki ayrı kurum için iki anlamda kullanılmıştır. Bunlardan birincisi, memuriyet ve beratla verilen bir özerk yöneticilik olup Eflak - Boğdan prensliklerinin idarî tarihi için söz konusudur. İkincisi, Balkanlar'da ve özellikle Bulgaristan'da timar rejiminin bozulmasıyla ortaya çıkan bir toprağa tasarruf biçimi, toprak ağalığıdır. Bu ikincisinde **gospodarlık** resmî unvanndan çok bir içtimâî kurumdur ve bilhassa XIX. yüzyılda Bâbiâli için problem teşkil eden köylü isyanlarının başlıca sebebi olmuştur.

Osmanlı idaresinde **gospodar** (hospodar) terimi, önceleri eski Eflak-Boğdan'ın (Memleketeyn) Romen asıllı voyvodalarından, yani en son Dimitri Kantemiroğlu'nun Ruslar'la iş birliğinden sonra 1711'den itibaren onların yerine tayin edilen Fenerli Rum beylerin unvanı olarak ortaya çıktı. Bunların ilki Nikola Mavrokordato'dur. **Gospodar** yönetimi Eflak-Boğdan halkının tarihinde yeni bir dönemdir. Fener Rum Ortodoks Patrikhânesi ve Bâbiâli ile olan ilişkileri kadar Fenerli **gospodarlar** Avusturya ve Rusya ile de irtibat kurmuşlar ve Yunan ayaklanmalarında önemli rol oynamışlardır. **Gospodarlar** döneminde Memleketeyn'de halkı

ve köylüyü iktisaden çökertecek kadar kötü bir idare sergilenmiştir (Müller, s. 27 vd.). Bununla birlikte eğitim ve kültür alanında akademi, opera gibi bazı kurumlar bu devirde açılmıştır. Bunda Mavrokordatolar'ın Batı kültürüne düşkün olmalarının rolü büyüktür.

Bulgaristan toprak rejiminde bazı köylerin toprak ağaları (**gospodarlar**) tarafından yönetilmesi gerekçe gösterilerek bu toprağa tasarruf biçimi, çeşitli kaynaklarda kökleri Osmanlı öncesi döneme kadar uzanan bir kalıntı ve kurum gibi takdim edilir. Gerçekten bu rejimin feodal bir karakter gösterdiği düşünülebilir; fakat burada Batı Avrupa'da olduğu gibi akidlere (kontrat) dayanan bir içtimâî-hukukî rejim ve hiyerarşi olduğu pek söylenemez. Ayrıca Osmanlı Bulgaristanı'ndaki **gospodar**, daha çok timar rejiminin iltizam ve mukâtaa rejimi lehine bozulması ve toprağın bazı elerde toplanması sonucunda bir yerli zümrenin köyler ve reâyâ üzerinde kontrol kurmasıyla ortaya çıkan bir içtimâî yapı özelliği göstermektedir. Ancak onların kontrol ettiği arazi bir hukukî temlik şeklinde kendilerine beratla verilmiş değildi. Bu çok defa köylülerin kaçması, tapusuz mülkiyet iddiası, el koyma vb. biçimlerde üzerinde kontrol kurulan bir araziydi. Ağalara atfedilen, resmî-hukukî bir kimlik ve unvan olmayan **gospodar** terimi, mukâtaa alan veya başka görevler yapan ve bu görevi veraset yoluyla sürdüren bir zümrenin adı haline gelmişti. Bunlardan bazılarının eski kale muhafızları ve sipahi çocukları oldukları ileri sürülebilir. Muhtemelen bunlar beylerbeyi, sancak beyi veya XVI. yüzyıldan beri vüzerâ ve sancak beyi haslarında usulsüz olarak tayin edilen voyvodalar gibi toprağı kontrol eden zümrelerin soyundan gelmekteydiler. Bunların bölgeyi tanıyan kimseler oldukları ve menşee itibarıyla o bölgede görev yapan yöneticilere mensup zümrelerden geldikleri kabul edilebilir.

XVIII. yüzyılda bu zümre bazı arazi temliknâmelerini de üzerine almaya başladı. Ayrıca yine bu yüzyılda sahipsiz veya dikkatten uzak yerleri tapusuz ellerine geçirip işlemeye, hayvan otlatmaya başlayarak malî ve içtimâî hükümlerle kurup mütegalibe durumuna gelmişlerdi. Bunların bir kısmı, XVIII. yüzyılın sonundan itibaren resmen tanınan âyanlık sıfatını da elde etmişti. Bu arada Vidin ve civarında gayri müslimlere toprak temlik edilmediği halde kiracı sifa-

tıyla, gittikçe geniş toprak parçalarını tasarrufları altında tutan yerli ağalar ortaya çıktı (İnalçık, s. 91). Büyük çoğunluğu müslüman olan bu ağalar köylüye ek vergiler ve angaryalar yüklemeye başladılar. Aslında sonradan ortaya çıkmış gibi görünen bu gibi ek vergiler ve angaryalar Osmanlı öncesi dönemden kalıp fethin ardından kaldırılmış olsa da bölgenin özellikleri dolayısıyla daha XVI. yüzyıl gibi erken bir devirde yeniden ihdas edilerek sürdürülmüştü. XIX. yüzyılda da ücret-i zahire (köylünün ağa için bir iki ay ekin ekip tarlada çalışması) veya her hânenin bir araba odun vermesi yahut 12 kuruş ödemesi, resm-i otlakiyye karşılığı muayyen miktarda peynir vermesi, "hrizma" ve "budarlık" gibi üründen belli bir miktar teslim etmesi gibi ağır yükümlülükler vardı. Merkezî idarenin kontrolü ve ziraî nizam zayıfladıkça köylüler mütegalibenin bu gibi keyfî uygulamalarına mâruz kalmaktaydılar. Bu durum 1849-1850 yıllarında Vidin isyanlarının çıkış sebeplerinden biridir. Bozulan timar rejiminin yerine geçen bu sistemde artık yeni toprak ağalarının eski dirlik sahipleri gibi merkezî devletçe kontrolü de mümkün olmuyordu. Ayaklanmanın sebepleri arasında, Tanzimat reformları gereğince bazı arazinin hristiyan reâyâyâ satışının Rebûlevvel 1267 (Ocak 1851) tarihli bir iradeyle uygun görülmesi de vardı. Zira toprak ağaları bu gibi satış işlemlerinden, köylülerden önce ve daha çok faydalanmak istiyorlardı; bu durum ise her iki grubun karşı karşıya gelmesine yol açıyordu. Yine Tanzimat Fermanı ile angarya usulünün lağvedilmesi üzerine birçok yerde olduğu gibi köylüler artık ek mükellefiyetleri yerine getirmeye başlamışlardı, bu da birçok anlaşmazlık ve çatışmaya sebep olmuştur.

Böylece idaresizlik ve ziraî meselelere iyi teşhis koyup düzenli bir reform yapamamaktan ileri gelen huzursuzluklar bir müslüman ağa-hristiyan reâyâ çatışmasına dönüşmüştü; bu durum, o dönemde böyle bir fikrî anlayış söz konusu olmadığı halde günümüz tarihçiliğinde bazı yazarlar tarafından millî bir ayaklanma gibi tasvir edilmiştir. Halbuki Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'nin yaptığı soruşturmada (İnalçık, s. 98) ve Meclis-i Vâlâ'dan Vidin Valisi Sabri Bey'e gönderilen hükümden (Şentürk, s. 280) meselelerin tamamıyla bir mülkleştirme ve usulsüz vergi tahsili etrafında geliştiği anlaşılmaktadır.